

Julia Pardoe, Sultanlar Şehri İstanbul, (Çevirmen; Banu Büyükkal)
Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009, III Cilt, 678 s. ISBN
978-9944886529

Miss Julia Pardoe, orijinal adı *The City of Sultan and the Domestic manner of The Turks* kitabını, 1835 yılının Aralık ayında İngiliz kraliyet ordusunda binbaşı olarak görev yapan babası Thomas Pardoe ile birlikte İstanbul'a gelmesine ve burada dokuz ay kalması sırasında yazmış olduğu notlara borçluyuz. Bu kitap iki cilt olarak ilk kez 1837'de Londra'da yayımlandı. Avrupa'da *Oryantalizm* akımının başlamış olduğu dönemlerde büyük ölçüde ilgi uyandırdı. Daha sonra üç cilt halinde 1838, 1845, 1854'te tekrar basılmıştır. Pardoe 1854'te ilk olarak kitabı gözden geçirip kısaltarak ünlü çizer W.Barlett'in çizgileriyle yeniden yayımlar. Gravürler ve ilk baskısının metni bu baskıda ilk kez bir araya getirilmiştir. Eseri Türkçe'ye çeviren Banu Büyükkal, 1836 metni ile 1854 yılındaki resimli baskısından eksiksiz olarak üç cilt halinde kazandırmıştır.

II. Mahmut döneminde (1808-1839) zamanında İstanbul'a gelen Lady Pardoe'nin eseri, bu dönemin sosyal ve kültürel yapısının tam bir tasviri yapması açısından büyük önem taşımaktadır. Daha evvel de Türkiye'ye gelen kadın gezginler olmuş; bu gelenler de eserler yazmışlardır. Bunlardan ilki 1717-1718'de İstanbul'a gelen İngiliz elçisinin eşi Lady Montegü'dür (Lady Montagu, *Türk Mektupları 1727-1718*, Çev.: Aysel Kurutluoğlu, Tercüman 1001 Eser). Yine diğer bir yazar 1893 yılında İngiliz milletvekili kocasıyla gelen Max Müller'dir (Max Müller, *İstanbul'dan Mektuplar*, Çev.: Afife Buğra, İstanbul,1978).

Eserin içeriğinde, Osmanlı imparatorluğuna seyahat eden yazarlarda kemikleşmiş olan bir unsur olan doğu-barbar imajına Lady Pardoe'de de görmek kaçınılmaz bir durum olsa gerektir. Pardoe, dönüşü esnasında Balkanlardan Avrupa'ya hareketinde yol güzergâhı üzerinde bulunan imparatorluk içindeki Türkler dışında etnik yapıyı meydana getiren Rum, Ermeni, Sırp, Yahudi milletlerine ait kültürel unsurlardan da ayrıntılı olarak bize nakiller verir.

Üç ciltten oluşan eserde temel odak şehirlerin de ecesi olarak tasvir edilen İstanbul'dur. Eserde İstanbul'un çeşitli semtleri ve bu semtleri oluşturan etnik unsurları (Yahudi, Rum, Bulgar) birlikte uyum içinde bulunan milletler olarak ele alır. Eserin son bölümlerinde izlenen yol güzergahı sebebiyle Varna, Silistre, Tuna, Orsova, Karlofça gibi Osmanlı imparatorluğunun Avrupa'da bulunan şehirlerine ve buradaki kültürel bilgilerde verilir.

Kitabın ilk cildinde Pardoe, ev kültüründen bahsederken İstanbul'daki kâgir binaların sürekli meydana getirdiği yangınlardan (s.359), Türk evini tasvir ederken onun içinde bulunan temel unsurlardan minder, döşek, iskemle, tabure oluşunu tafsilatlı

olarak anlatır. İlginç olan unsur Türk evi ve Rum evi arasında yapılan karşılaştırmalar da gizlidir; benzer ev tarzları oldukça dikkat çekicidir. Mimariden bahsederken Türklerin geleneksel yaşam tarzı olan yazlık ve kışlık hayatın varlığına da değinir. (s.50-102)

Pardoe, kültürel unsurun ayrılmaz parçası olan yeme içme kültüründen Türk yemeklerinden bahsetmenin yanında yemek mutfak malzemesi olarak kullanılan kap ve malzemelerden (cezve, tepsi, fincan) ve yemek ve tatlılardan (reçel), kadın da olmasının vermiş olduğu bir unsurla ayrıntılarla açıklamalar yapar. Avrupa uygarlığının Osmanlı uygarlığına olan etkisinin de ayırımına varan yazar Türk kültür yapısına yanında Avrupalı bir yemek kültürünün de yaşam biçimi olarak benimsenmeye başladığını anlatır. Avrupalı tarz yemek kültürünü genellikle Osmanlı üst düzey devlet memurları ve Rum -Ermeni etnik unsurlarının kullandığından bahseder. İçecek kültürü hakkında Pardoe şerbet, kahve, çay gibi içecekleri ve nargile, çubuk, afyon gibi ayrıca keyif verici maddelerin kullanımını da tek tek açıklar. (s.30-74-151).

Gündelik hayatta önemli parçası olan kadın -erkek yaşamı üzerinde de ayrıntılara giren Pardoe, kadın giyimindeki açıklamalarında kadın süslenmesinde önemli olan rastık, sürmeden giyimi oluşturan ferace, yaşmak gibi giyim kuşamdan ayrıntılarla yüklü açıklamalar yapar. Osmanlı erkeklerini de unutmayan yazar, erkeklerin giyim kuşamı ve Türk erkeğinin karakteri üzerine ayrıntılara dalar (s.334-355). Yazar, Türk karakterinden bahsederken onun Avrupa uygarlığı ile olan değişiminden söz eder ve Türkün gülmesinin dahi vakarlılık içinde olduğuna ve Türklerin kibarlığına değinir (s.62).

XIX. yüzyılda şehirde belediye bulunmadığından şehrin bakımı ve temizliğine önem verilmemektedir. İstanbul'da belediye hizmeti 1855'te kurulmuştur. (İlber Ortaylı, *Tanzimat'tan Cumhuriyete Yerel Yönetim Geleneği*, İstanbul 1985, 126-127). Bu dönemde yazar İstanbul'un sokaklarının pis ve karmaşık bulunmasını, sokakların köpeklerden oluşan kalabalıkla göz gözü görmediğini, seyyar satıcıların sokakları istila ettiğini, ulaşımın sağlanmasının at, eşek, hamalların çektiği araba niteliğindeki tahtirevanla olduğunu yazar (s.246-282).

İkinci ciltte sağlık hakkındaki satırlar bize Osmanlı imparatorluğunda uygulanan düzeni açıkça göz önüne sermektedir. Yazarın kendisi İstanbul'da "*Ayazma*" denen şifalı suların dökünmüştür. İstanbul'daki ve Bursa kaplıcaları hakkında da bize açıklamalar yapan yazar Osmanlı'nın hayvan sevgisine kanıt olarak Bursa'da bulunan hayvan hastanesinden kesitler sunmaktadır. Osmanlı imparatorluğunun kurmuş olduğu hastalıkların denetlenmesi için oluşan "*Karantina sistemi*"nden de bahseder (s.525). Sağlık açısından imparatorlukta yaygın bulunan vebanın buluşma sürecini ve buna karşı uygulanan önlemlerde eserde belirtir (s.437).

Yazarın din kurumunun unsurlarını da atlamadığını görürüz. Pardoe, Müslüman mezarlıklarından ve buldukları alanlardan bahsedilişi (s.300); Mevlevi törenleri ve Rûfai dervişleri hakkındaki gözlemleri, Türklerin nazara inanması gibi en ufak ayrıntıları dahi takip etmiş olması bu geniş hacimli eserin önemli noktalarıdır.

Üçüncü kısımda gündelik hayattaki eğlence yaşamına ve sanayiye değinen yazar, beş vakit namaz kılmaya çalışan Türk'ün eğlenmeye de vakit ayırdığına bunun için özellikle "mesire" adı verilen ağaçlık ve sulak yerlere gittiğine değinilir (s.413). II. Mahmut döneminde Osmanlı imparatorluğunun sanayisi yavaş yavaş atılım yapmaktadır. Pardoe, II. Mahmut'un yaptırdığı fes, kâğıt, bez fabrikalarına değinir. Askeri kışlalar içindeki atölyeler, bu dönemdeki sanayileşmenin kanıtıdır (s.380-444).

Yazar, Batı'da bulunan sınıflaşma ve burjuva sınıfının devlet içinde olmadığını da şiddetle vurgulanır. Toplumda sınıf olmamasına karşın *Köle Pazarı*'nın İstanbul'da bulunuşu da toplum içinde çelişkilige neden olmaktadır (s.438). Buna karşın reformlar ve oluşan değişimden ötürü halk II. Mahmut'un yapmış olduğu ıslahatlardan da memnun değildir (s.62-63). II. Mahmut'un yenilikleri sadece şekilden ibaret kalmamakta, Donizetti Paşa'nın Avrupa melodileri sarayda dinlenmekte iken; padişah Batı ve Doğunun karışımını barındıran bir sarayda oturmakta ise de yine hükümdar yapmış olduğu işlerde ehil bir kişi değildir (s. 377- 408).

Batı, doğuyu gizemli bulmakta, merak etmekte, buna karşılık barbar diye de aşağılamaktadır. Gerçekten de seyahatnameler ülkemizin sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi tarihini inceleyenler için otantik değeri olan kaynaklardır (Emre Madran, "Seyahatnamelerde Anadolu Kenti" IX. Türk Tarih Kongresi, (1981) III.Cilt, Ankara, 1303-1322). Seyyahlar birçok defa gezmek veya diğer unsurlarla (botanik, arkeoloji, sağlık, siyasi) Batı Anadolu'ya özellikle İstanbul'a seyahat etmektedir. Pardoe de siyasi anlamda görevli bulunan babası ile İstanbul'a gelmiş gördüklerini bize kitap halinde nakletmiştir. Seyahatnameler tarihin her alanında kaynak olarak diğer belgelerle karşılaştırılarak kullanılabilir muazzam kaynaklardır ki Pardoe de bunların en güzel örneğini temsil eder. Türkler kendi kültürel özelliklerini içerisinde zaten yaşamakta olduklarından fark edememekte ve anlatmayı tercih etmemektedir. Oysa dışarıdan Osmanlıya bakan bir göz için halk, muazzam farklılıkta bir kaynak teşkil etmektedir.

Bu kitap hem XIX. yüzyıl Osmanlı devletinin başşehirini anlatması hem de kültürel ve sosyo-ekonomik tarihi hakkında bilgi vermesi açısından her tarihtede bulunması elzem bir kaynak niteliğindedir. İş Bankası'nın bunun tekrar bez kapağı ve özel kabı ile basması takdire şayan bir durumsa; eserde tenkit edilmesi gereken nokta o dönemde meydana gelen siyasi olaylardan bahsedilmeyişi yani bize siyasi hayatı yok saydırmasıdır. Eserde gravürlere de yer verilmesi görsel açıdan daha iyi anlamamıza o dönemdeki yaşamı somutlaştırmamızı, yardımcı olacak niteliktedir.

Arzu Baykara*

---

* Okutman, Dumlupınar Üniversitesi, Domaniç Meslek Yüksekokulu, TC. İnkılap Tarihi, Domaniç, Kütahya.

